

Trybunał ogłasza wyrok Wielkiej Izby w sprawie Janowiec i inni przeciwko Rosji

W dzisiejszym ostatecznym wyroku¹ w sprawie [Janowiec i inni przeciwko Rosji](#) (skargi nr 55508/07 i 29520/09) Wielka Izba Europejskiego Trybunału Praw Człowieka orzekła:

- większością głosów, że Trybunał **nie ma kompetencji do zbadania zarzutów naruszenia art. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (prawo do życia)**;
- większością głosów, że **nie doszło do naruszenia art. 3 Konwencji (zakaz nieludzkiego i poniżającego traktowania)**; oraz
- jednomyślnie, że Rosja **naruszyła swoje zobowiązania wynikające z art. 38 Konwencji (obowiązek udzielenia niezbędnych ułatwień dla zbadania sprawy)**.

Niniejsza sprawa dotyczyła zarzutów krewnych ofiar zbrodni katyńskiej z 1940r., że śledztwo prowadzone w sprawie tej zbrodni przez władze rosyjskie było nieskuteczne.

Trybunał orzekł, że nie ma kompetencji do zbadania zarzutu o braku skuteczności śledztwa w odniesieniu do zdarzeń, które miały miejsce przed przyjęciem Konwencji w 1950r. Ponadto, w czasie gdy Konwencja weszła w życie w stosunku do Rosji śmierć polskich jeńców wojennych była już ustalonym faktem historycznym. Nie było zatem stanu przedłużającej się niepewności co do ich losu, co mogłoby doprowadzić do naruszenia art. 3 w odniesieniu do skarżących.

Trybunał podkreślił, że państwa członkowskie mają obowiązek przedłożyć dowody, o które zwrócił się Trybunał i orzekł, że Rosja naruszyła ten obowiązek poprzez odmowę przedstawienia kluczowego postanowienia procesowego, które było objęte klauzulą tajności. Sądy rosyjskie nie zbadały zasadności utrzymywania niejawnego charakteru tego dokumentu.

Stan faktyczny

Skarżącymi jest 15 obywateli polskich, którzy są krewnymi 12 ofiar zbrodni katyńskiej. Wśród ofiar byli funkcjonariusze policji, żołnierze wojska polskiego, lekarz wojskowy i dyrektor szkoły podstawowej. Po najeździe Armii Czerwonej na Polskę we wrześniu 1939 r. zostali oni umieszczeni w sowieckich obozach lub więzieniach, a następnie zamordowani bez procesu sądowego w kwietniu i maju 1940 r., razem z ponad 20,000 innych jeńców wojennych na rozkaz najwyższych władz ZSRR. Zostali oni pochowani w masowych grobach w lesie katyńskim niedaleko Smoleńska oraz w miejscowościach Miednoje i Piatichatki.

Po odkryciu masowych grobów niedaleko lasu katyńskiego przez robotników kolejowych, a następnie przez armię niemiecką, międzynarodowa komisja przeprowadziła ekshumację zwłok w 1943r. W czasie ekshumacji zidentyfikowano trzy ofiary, będące krewnymi skarżących. W odniesieniu do pozostałych skarżących ciała ich krewnych nie zostały odnalezione lub zidentyfikowane, lecz ich nazwiska znajdowały się na liście polskich jeńców wojennych, które stanowiły podstawę do

¹ Wyroki Wielkiej Izby są ostateczne (art. 44 Konwencji). Wszystkie ostateczne wyroki są przekazywane do Komitetu Ministrów Rady Europy, który nadzoruje ich wykonanie. Dalsze informacje o procesie wykonywania wyroków są dostępne na stronie www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution

sporządzenia w 1940r. listy osób do egzekucji. Rodziny przestały otrzymywać korespondencję od więźniów w 1940r. i nie otrzymały żadnych dalszych wiadomości od swoich bliskich.

W 1990r. ZSRR oficjalnie potwierdził odpowiedzialność władz sowieckich za zamordowanie polskich jeńców wojennych i rozpoczęło śledztwo w sprawie masowego mordu. Postępowanie trwało do września 2004r., kiedy zostało umorzone postanowieniem Głównej Prokuratury Wojskowej. W grudniu 2004r. 36 spośród 183 tomów akt śledztwa były objęte klauzulą „ściśle tajne”. Treść postanowienia o umorzeniu postępowania w sprawie zbrodni katyńskiej również była objęta klauzulą tajności.

Wnioski skarżących o uzyskanie odpisu tego postanowienia i dokumentów dotyczących ich krewnych zostały odrzucone przez prokuraturę wojskową. Sądy rosyjskie utrzymały te odmowy w mocy orzeczeniami potwierdzonymi przez Sąd Najwyższy w maju 2007r. (w odniesieniu do skarżących w pierwszej sprawie) i w styczniu 2009r. (w odniesieniu do skarżących w drugiej sprawie). Sądy ustaliły w szczególności, że skarżący jako cudzoziemcy nie mają prawa dostępu do dokumentów objętych klauzulą tajności. Wniosek rosyjskiej organizacji Memoriał o zdjęcie klauzuli tajności z postanowienia o umorzeniu śledztwa w sprawie katyńskiej został również odrzucony przez sądy.

W dniu 26 listopada 2010 r. rosyjska Duma przyjęła rezolucję nt. „tragedii katyńskiej”, w której potwierdziła, że „masowa eksterminacja obywateli polskich na terytorium ZSRR w czasie II wojny światowej” została dokonana na rozkaz Stalina oraz, że konieczne jest kontynuowanie procesu „weryfikacji listy ofiar, przywrócenia dobrego imienia tym, którzy zginęli w Katyniu i innych miejscach oraz ustalania okoliczności tej tragedii...”.

Zarzuty, procedura oraz skład Trybunału

Skarżący, opierając się w szczególności na art. 2 (prawo do życia) i art. 3 Konwencji (zakaz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania), zarzucali, że władze rosyjskie nie przeprowadziły skutecznego śledztwa w sprawie śmierci ich bliskich oraz że reakcje władz na ich prośby o uzyskanie informacji o losie krewnych były lekceważące.

Skargi zostały wniesione do Trybunału odpowiednio 19 listopada 2007r. i 24 maja 2009r. Zostały notyfikowane rządowi rosyjskiemu odpowiednio w październiku 2008 i w listopadzie 2009 r. W dniu 5 lipca 2011 r. Trybunał wydał postanowienie o dopuszczalności zarzutu naruszenia art. 2, tj. zarzutu, że władze rosyjskie nie przeprowadziły skutecznego śledztwa dotyczącego okoliczności śmierci bliskich skarżących. W tym samym orzeczeniu Trybunał postanowił, że istota tego zarzutu będzie zbadana łącznie z kwestią jurysdykcji temporalnej Trybunału, a więc kwestią czy Trybunał posiada kompetencję do zbadania skuteczności śledztwa w odniesieniu do wydarzeń, które miały miejsce przed ratyfikacją Konwencji przez Rosję. Trybunał postanowił również, że zarzut naruszenia art. 3 Konwencji jest dopuszczalny.

Rozprawa przed Izbą Trybunału odbyła się w dniu 6 października 2011 r. W dniu 16 kwietnia 2012r. Izba Trybunału ogłosiła wyrok w sprawie. Trybunał orzekł większością głosów, że nastąpiło naruszenie art. 3 Konwencji w odniesieniu do dziesięciu skarżących oraz, że ten przepis nie został naruszony w odniesieniu do pozostałych pięciu skarżących. Trybunał orzekł również, że Rosja naruszyła obowiązek współpracy z Trybunałem określony w art. 38 Konwencji (obowiązek udzielenia niezbędnych ułatwień dla zbadania sprawy). Ponadto, Trybunał orzekł, iż nie posiada kompetencji do zbadania istoty zarzutu naruszenia art. 2 Konwencji.

W dniu 24 września 2012, na wniosek skarżących, sprawa została przekazana do rozpoznania przez Wielką Izbę Trybunału na podstawie art. 43 Konwencji. Rozprawa przed Wielką Izbą odbyła się w dniu 13 lutego 2013r.

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej przystąpił do postępowania przed Izbą i Wielką Izbą w charakterze trzeciej strony na podstawie art. 36 Konwencji (interwencja strony trzeciej). Ponadto, następujące

organizacje uzyskały zgodę na przedstawienie pisemnego stanowiska jako strony trzeciej w postępowaniu przed Wielką Izbą: Open Society Justice Initiative, Amnesty International, the Public International Law and Policy Group, Memorial, the European Human Rights Advocacy Centre oraz the Transitional Justice Network.

Wyrok został wydany przez Wielką Izbę w składzie siedemnastu sędziów w następującym składzie:

Josep Casadevall (Andora), *Przewodniczący*,
Guido Raimondi (Włochy),
Ineta Ziemele (Łotwa),
Isabelle Berro-Lefèvre (Monako),
Corneliu Bîrsan (Rumunia),
Peer Lorenzen (Dania),
Alvina Gyulumyan (Armenia),
Khanlar Hajiyev (Azerbejdżan),
Dragoljub Popović (Serbia),
Luis López Guerra (Hiszpania),
Kristina Pardalos (San Marino),
Vincent A. de Gaetano (Malta),
Julia Laffranque (Estonia),
Helen Keller (Szwajcaria),
Helena Jäderblom (Szwecja),
Krzysztof Wojtyczek (Polska),
Dmitry Dedov (Rosja),

oraz Erik Fribergh, Kanclerz.

Orzeczenie Trybunału

[Artykuł 2](#)

W celu ustalenia czy Trybunał posiada kompetencję do zbadania skuteczności śledztwa dotyczącego zdarzeń, które miały miejsce przed ratyfikacją przez Rosję Europejskiej Konwencji Praw Człowieka Trybunał stwierdził, że musi istnieć „rzeczywisty związek” między przedmiotowymi zdarzeniami a datą wejścia w życie Konwencji. O istnieniu takiego związku decydują następujące kryteria: po pierwsze, okres czasu pomiędzy zdarzeniem a datą wejścia w życie Konwencji musi być relatywnie krótki, i po drugie, zasadnicza część śledztwa powinna być przeprowadzona w okresie po wejściu Konwencji w życie.

Trybunał uznał, że krewni skarżących muszą być uznani za zgładzonych przez władze sowieckie w 1940r. Poza sporem był fakt, że krewni skarżących byli pozbawieni wolności w 1939 i 1940r. i znajdowali się pod wyłączną kontrolą władz sowieckich. Ich nazwiska znajdowały się na listach polskich jeńców wojennych, którzy mieli być zgładzeni bez wyjątku, a rodziny nie otrzymały żadnych wiadomości od swoich bliskich od 1940r. Jednakże, ponieważ Rosja ratyfikowała Konwencję w maju 1998r., a więc 58 lat po egzekucji krewnych skarżących, Trybunał – potwierdzając wyrok Izby z kwietnia 2012r. – uznał, że taki okres czasu był za długi, aby stwierdzić istnienie „rzeczywistego związku” pomiędzy ich śmiercią a datą wejścia w życie Konwencji w stosunku do Rosji.

Śledztwo dotyczące pochodzenia masowych grobów zostało formalnie zakończone w 2004r., a zatem po wejściu w życie Konwencji w stosunku do Rosji. Kluczowe czynności procesowe w śledztwie, a w szczególności ekshumacje, ekspertyzy medyczno-sądowe, przesłuchania świadków zbrodni zostały przeprowadzone we wczesnych latach dziewięćdziesiątych. Na podstawie informacji dostępnych z akt sprawy i stanowisk stron, Trybunał zauważył, że w okresie po 5 maja 1998r. nie przeprowadzono żadnych istotnych czynności procesowych w śledztwie. Po tej dacie nie pojawił się żaden istotny

dowód. Trybunał podsumował zatem, że żadne z kryteriów ustalenia „rzeczywistego związku” między przedmiotowymi zdarzeniami a datą wejścia w życie Konwencji nie zostało spełnione.

Trybunał podkreślił również, że mogą zaistnieć wyjątkowe sytuacje, które nie spełniają standardu „rzeczywistego związku”, lecz w których wystarczającą podstawą dla uznania istnienia takiego związku może być potrzeba zapewnienia rzeczywistej i skutecznej ochrony podstawowych wartości, na których opiera się Konwencja. Może to dotyczyć poważnych zbrodni określonych w prawie międzynarodowym, takich jak zbrodnie wojenne, ludobójstwo lub zbrodnie przeciwko ludzkości. Jednakże, nawet w takich sytuacjach klauzula „wartości konwencyjnych” nie może być zastosowana do zdarzeń, które wystąpiły przed przyjęciem Konwencji, czyli przed 4 listopada 1950r., ponieważ dopiero wtedy Konwencja rozpoczęła swoje istnienie jako międzynarodowy traktat praw człowieka. Tym samym Wielka Izba potwierdziła rozstrzygnięcie Izby, że w okolicznościach niniejszej sprawy nie było elementów mogących stanowić łącznik pomiędzy odległą przeszłością a niedawnym okresem po ratyfikacji Konwencji. W konsekwencji, Trybunał nie posiadał jurysdykcji temporalnej do zbadania zarzutu naruszenia art. 2 Konwencji.

Artykuł 3

Trybunał zaakceptował w swoim orzecznictwie, że cierpienia członków rodziny „osoby zaginionej” którzy przechodzili przez długi okres wahań między nadzieją i rozpaczą może uzasadnić naruszenie art. 3 Konwencji w związku z obojętną postawą władz wobec ich próśb o informacje o losie osoby bliskiej. Jednakże, w sprawie skarżących, jurysdykcja Trybunału obejmuje wyłącznie okres, który rozpoczął się w dniu 5 maja 1998r., tj. w dacie wejścia w życie Konwencji w stosunku do Rosji. Po tej dacie, nie było stanu przedłużającej się niepewności co do losu polskich jeńców wojennych. Chociaż nie wszystkie ciała zostały odnalezione, to jednak ich śmierć została publicznie potwierdzona przez władze sowieckie i rosyjskie i stała się potwierdzonym faktem historycznym. W związku z tym sytuacja, którą wstępnie można by traktować jako „zaginięcie” należy uznać za sprawę „potwierdzonej śmierci”.

Ogrom zbrodni popełnionej przez władze sowieckie w 1940r. był ważnym czynnikiem emocjonalnym. Tym niemniej, z czysto prawnego punktu widzenia, Trybunał nie mógł go zaakceptować jako podstawy odstąpienia od swojego orzecznictwa dotyczącego statusu członków rodziny „osoby zaginionej” i przyznania takiego statusu skarżącym, dla których śmierć ich bliskich była pewnym faktem. Trybunał tym samym uznał, że cierpienia skarżących nie osiągnęły takiego rozmiaru i charakteru, który byłby odmienny od cierpień niewątpliwie spowodowanych dla osób bliskich ofiarom poważnych naruszeń praw człowieka. W konsekwencji Trybunał uznał, że nie nastąpiło naruszenie art. 3 Konwencji.

Artykuł 38

W postępowaniu przed Izbą, Rząd Federacji Rosyjskiej nie przedłożył na żądanie Trybunału odpisu postanowienia z września 2004r. o umorzeniu śledztwa katyńskiego, odwołując się do faktu, że jest to dokument objęty klauzulą tajności. W postępowaniu przed Wielką Izbą, Rząd Federacji Rosyjskiej przedłożył pewne dodatkowe dokumenty, jednak z pominięciem postanowienia z września 2004r.

Trybunał podkreślił, iż tylko on sam może decydować o tym jakie dowody powinny być przedłożone przez strony w celu właściwego zbadania sprawy oraz, że strony mają obowiązek zastosować się do żądań Trybunału o przedłożenie dowodów. Rząd Federacji Rosyjskiej powołał się na fakt, że postanowienie było objęte klauzulą tajności według prawa krajowego oraz że prawo krajowe zabraniało rządowi przekazywania materiałów niejawnym organizacjom międzynarodowym przy braku gwarancji co do ich niejawnego charakteru. Trybunał uznał jednak, że powołanie się na wadę prawa krajowego, która uniemożliwia przekazanie poufnych dokumentów organom międzynarodowym nie było wystarczającym powodem uzasadniającym odmowę przekazania informacji żądanej przez Trybunał.

Chociaż rolą Trybunału nie jest kwestionowanie decyzji sądów krajowych, które uznały, że w grę wchodzi bezpieczeństwo państwa, to jednak zasada rządów prawa wymaga, aby środki dotyczące podstawowych praw człowieka były badane w jakiejś formie kontradiktoryjnego postępowania przed niezawisłym organem powołanym do kontroli przyczyn uzasadniających taką decyzję. Jednakże w orzeczeniach sądów rosyjskich w postępowaniu dotyczącym zdjęcia klauzuli tajności nie przeprowadzono rzeczywistej analizy powodów utrzymywania niejawnego charakteru dokumentu. Sądy odwołały się do opinii biegłych przygotowanej przez FSB, według której postanowienie umarzające postępowanie karne zawierało informacje wciąż objęte klauzulą tajności, lecz nie kwestionowały założenia, że takie informacje powinny być wciąż niejawne pomimo upływu 70 lat od zdarzeń. Ponadto, sądy nie odniosły się do argumentu Memoriału, że kwestionowane postanowienie zakończyło śledztwo w sprawie masowego mordu bezbronnych więźniów, jednego z najpoważniejszych naruszeń praw człowieka dokonanego na rozkaz najwyższych władz sowieckich. Dodatkowo, sądy nie rozważały wagi sprzecznych interesów w sprawie między, z jednej strony, rzekomą potrzebą ochrony informacji posiadanych przez FSB (następcą sowieckiego KGB i NKVD, które dokonało egzekucji polskich jeńców wojennych), a z drugiej, interesem publicznym w transparentnie prowadzonym śledztwie dotyczącym zbrodni byłego totalitarnego reżimu.

Mając na względzie ograniczony zakres kontroli sądów krajowych w niniejszej sprawie, Trybunał nie był w stanie zaakceptować, że przekazanie kopii postanowienia z września 2004r. mogło mieć wpływ na bezpieczeństwo państwa. Ponadto, Rząd Federacji Rosyjskiej mógł wystąpić do Trybunału o zastosowanie właściwych środków proceduralnych w celu ochrony informacji związanych z bezpieczeństwem państwa, takich jak przeprowadzenie rozprawy z wyłączeniem jawności, lecz rząd nie wystąpił z odpowiednim wnioskiem.

Trybunał uznał w konsekwencji, że Rosja naruszyła swoje zobowiązania wynikające z art. 38 Konwencji.

Słuszne zadośćuczynienie (art. 41)

Trybunał, większością głosów, oddalił roszczenia skarżących o przyznanie słusznego zadośćuczynienia.

Zdania odrębne

Sędziowie Gyulumyan i Dedov złożyli zdania odrębne do uzasadnienia. Sędzia Wojtyczek złożył częściowe zdanie odrębne do uzasadnienia i częściowe zdanie odrębne do wyroku. Sędziowie Ziemele, de Gaetano, Laffranque i Keller złożyli wspólne częściowe zdanie odrębne do wyroku.

Wyrok jest dostępny w języku angielskim i francuskim.

Ten komunikat prasowy jest dokumentem sporządzonym przez Kancelarię Trybunału. Nie ma on mocy wiążącej dla Trybunału. Postanowienia, wyroki i dalsze informacje o Trybunale można znaleźć na stronie internetowej Trybunału www.echr.coe.int

W celu otrzymywania komunikatów prasowych Trybunału, prosimy o subskrypcję na stronie www.echr.coe.int/RSS/en lub śledzenie nas na serwisie Twitter @ECHRpress.

Informacje dla prasy

echrpress@echr.coe.int | tel: +33 3 90 21 42 08

Nina Salomon (tel: + 33 3 90 21 49 79)

Tracey Turner-Tretz (tel: + 33 3 88 41 35 30)

Denis Lambert (tel: + 33 3 90 21 41 09)

Jean Conte (tel: + 33 3 90 21 58 77)

Europejski Trybunał Praw Człowieka został utworzony w 1959r. w Strasburgu przez państwa członkowskie Rady Europy w celu badania domniemanych naruszeń Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950r.